

Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU, *Bulgaristan'dan Türk Göçü* (1985-1989), 283 sayfa, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, Birinci Basım, ISBN 978-975-16-2487-1.

Milletler arası ilişkiler tarihi süreç içerisinde farklı boyutlar kazanabilmektedir. Birlikte yaşanan yılların ardından ciddi ayrışmalar da görülebiliyor. Bu duruma uygun ikili ilişkilere bir örnek Türk-Bulgar münasebetleridir. Gerçi bazı kaynaklar, Bulgarların Türk kökünden geldiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, Bulgar adı, “bulgalamak” fiilinden türemiş olup karışmak, karıştırmak, karışmış olmak anlamına gelmektedir. Hatta 900’lü yıllarda İdil Bulgarları arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Fakat daha sonra Türklüğünden ve Müslümanlığından uzaklaşmışlardır. Daha sonra uzun bir dönem Osmanlı hâkimiyetinde kalan Bulgarlar, Fransız İhtilali’nin (1789) etkisiyle milliyetçilik hareketlerine hız vermişler ve 19. yüzyılın sonuna doğru Bulgar Prenslüğü’ni kurmuşlardır. Bu gelişmelerin devamında hem Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında hem de

Türkiye Cumhuriyeti döneminde Bulgaristan ile bir takım sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar da bu ülkeden Anadolu topraklarına göçlere yol açmıştır.

Ayşegül İnginar Kemaloğlu’nun yüksek lisans tezini kitaplaştırdığı bu eseri, Bulgaristan’dan Türk topraklarına yapılan son toplu göçü ele almaktadır. Yakın dönemde yaşanan bu trajik hadisenin travmatik etkileri çok açık bir şekilde görülmektedir. 2010 yılında tamamlanan çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı’nda yürütülmüştür.

Kitap üç bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. “Bulgaristan Tarihi ve Göçler” (s.3-44) başlığını taşıyan birinci bölümde, yazar kısaca Bulgar tarihinden, Osmanlı Devleti döneminde Bulgarlar ile olan ilişkilerden ve 1985-89 arası dönemden önceki Bulgaristan’dan Anadolu’ya gerçekleştirilen göçlerden söz etmektedir. İlk büyük göç

Kitap Tanıtımı

hareketi “93 Harbi” olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında gerçekleşmiş ve kayıtlara “93 Muhacereti” olarak geçmiştir (s.26). Hem bu dönemdeki hem de Balkan Harbi sırasındaki göçte Türk toplumuna karşı Bulgarlar tarafından ciddi sıkıntılar yaşatılmıştır. Sonraki süreçte de yaşanan göçler doğal olarak Bulgaristan’daki nüfus dengesini de Türkler aleyhine ciddi oranda değiştirmiştir. 1876’da nüfusunun % 50’si Türklerden oluşan Bulgaristan’da bu oran 1926’da % 10’a kadar düşmüştür (s.30). 1950-1951, 1963-1964 yıllarında meydana gelen göçlerin temelinde Bulgaristan yönetiminin uyguladığı baskıcı politikanın olduğu görülmektedir. 1969-1978 yılları arasındaki göç sürecinde ise yazarın ifadesine göre, daha önceki göçlerde parçalanmış aileleri birleştirme hedefi güdülmüş fakat buna tam olarak ulaşılammıştır (s.43). Yaklaşık yüz yıllık bir süreçte neredeyse sürekli göç hadisesi cereyan etmiştir. Aleksandr Stamboliyski başkanlığındaki Çiftçi (Köylü) Partisi hariç bütün Bulgar hükümetleri sınırları içerisindeki Türkleri Bulgarlaştırma ve Hıristiyanlaştırma politikası takip etmiştir (s.44).

Kitabın ikinci bölümü “1989 Göçünü Hazırlayan Etkenler: Asimilasyon Politikası” başlığını taşımaktadır (s.47-143). Bu bölümde yazar, çalışmasının temelini oluşturan 1989 göçünün öncesinde yaşanan gelişmeleri ele almıştır. Konuyu geniş bir şekilde inceleyen yazar, 1989’daki göç sürecinin temelini 1984’ün sonlarında atıldığını ifade etmiştir. Homojen bir Bulgar milleti meydana getirmeyi hedefleyen dönemin yönetimi, halkın Türkçe konuşmasını ve dini vecibelerini yerine getirmesini yasaklamış ve bu yasağa uymayanları sürgün ve idam cezalarına çarptırmıştır (s.47). Bu yasakların ayrıntılı olarak anlatıldığı bölümde ilginç, ilginç olduğu kadar da tamamen özgürlükleri kısıtlayan bir uygulama olan hacca gidişlerin iptalidir (s.57). Bir taraftan da İslamiyet’i kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışan hükümet, 1988’de atadığı Başmüftü’nün dahi adını Bulgarlaştırmıştır. Ayrıca, Başmüftü Gencev “3 Mart Bulgarların Osmanlılardan Kurtuluş Günü”nü Türklerin resmi bayramı ilan etmiştir (s.59).

Kapalı bir toplum yapısına sahip Bulgaristan’da yaşanan bu hadiseler ilk kez 8 Ocak 1985 günkü Milli Gazete’de yer almıştır. Yaşananların Türk ve Batı kamuoyunda önemli bir yer işgal etmeye başlamasıyla birlikte Bulgar yönetimi Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerleri “yasaklı bölge” ilan etmiştir (s.70-71). İlerleyen sayfalarda Türk ve dünya kamuoyunda, yaşananlara gösterilen tepkiler ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Türkiye’de bu kapsamda pek çok ilde protesto mitingleri düzenlenmiştir. Dünya nezdinde de birçok kuruluş “kınama” kararı almış fakat ciddi bir yaptırımında bulunamamışlardır. Bunun dışında, İslam Örgütü Konferansı Genel Kurulu’nda görüşülen Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığın maruz kaldığı baskı ve şiddete tepki gösteren tasarıya Cezayir, Suriye, Güney Yemen, Filistin Kurtuluş Örgütü ve Kamerun rezerv koymuştur (s.93).

Yazarın bu bölümde üzerinde durduğu önemli konulardan biri de Türk vatandaşlarının ilticaları olmuştur. 1984 yılının son döneminde başlayan baskı politikalarının sonucunda Türk azınlığı, başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelere sığınma talebinde bulunmuştur (s.118). Bu ilticalar bir göç gibi yığınlar halinde olmamış, daha ufak çapta gerçekleşmiştir.

Kitap Tanıtımı

“1989 Bulgaristan’dan Türk Göçü” eserin üçüncü bölümünün başlığını oluşturmaktadır (s.147-245). Bu son bölüm aynı zamanda kitabın da ana konusunu içermektedir. Bu büyük göçün sinyalleri 1989’un Şubatı’nda Bulgar yönetiminin aldığı bir kararla gelmeye başlamıştır. Bu karara göre, daha önce herhangi bir şekilde Türkiye’ye yerleşmiş ancak, yakınları Bulgaristan’da kalmış olan Türklerin akrabaları zorunlu olarak Türkiye’ye gönderilmeye başlanmıştır (s.147). Bulgar yönetiminin bu politikasındaki ana gaye, Türk azınlığın nüfusunu azaltmaktır (s.151). Fakat Bulgar ekonomisi bu kitlesel göçün faturasını ağır bir şekilde ödemeye başlamıştır. Gidenlerin yerine çalışacak yeni kişilerin bulunamamasından dolayı ciddi olarak işgücü sorunu ortaya çıkmış, “barış zamanı sivil seferberlik” ilan edilmiştir (s.153).

Diğer yandan, göçmenlerin psikolojilerini ortaya koyan önemli verilerden birisi de, Türkiye’de aldıkları soyadları olmuştur. Türk vurgusunu ve kararlılıklarını gösteren seçimlerde bulunmuşlardır. Nitekim en çok tercih edilenler arasında Yılmaztürk, Türkoğlu, Gençtürk, Korkmaz, Yılmaz, Dönmez, Mutlu soyadları olmuştur (s.155).

Dönemin Anavatan Partisi iktidarı mensuplarının beyanları ve Başbakan Turgut Özal’ın 1989 Haziran’ında yaptığı “bizim kapılarımız herkese açık” açıklaması kitlesel göçün yolunu açmıştır. Ancak Türkiye, vize uygulanmadığı için gelen göçmenlerin sayısının 300 bini bulması üzerine Ağustos ayında sınır kapısını kapatma kararı almıştır. Fakat daha önce herhangi bir kota uygulamasından Türk hükümeti bahsetmemiştir (s.167). Bunun akabinde vize uygulaması başlatılmış ve gelişlerde ciddi oranda azalma görülmüştür (s.173).

Meydana gelen bu zorunlu göçe, 1984 yılında uygulanmaya başlanan asimilasyon döneminde verilen benzer tepkiler olduğunu yine bu son bölümden öğreniyoruz. Fakat uluslararası kuruluşlar ve ülkelerden gelen tepkilerin beş yıl öncesinden pek de farklı olmadığı görülmüştür. Türkiye’nin uluslararası camiada aradığı desteğe İslam dünyasının büyük çoğunluğundan da yeterli destek gelmemiştir. Örneğin, Suudi Arabistan ilk başta, Bulgaristan’daki Türkleri Müslüman azınlık olarak değil, Türk azınlık olarak görmüştür. Ancak, dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz’ın girişimleri sonucunda Suudi yönetimi konuya daha yakından ilgi duymuş, TRT’nin hazırladığı ve Belene kampında esir olan Türklerin hayatını anlatan diziyi kanalında göstermeye başlamıştır (s.205-206).

Göçmenlere sağlanan maddi yardımların da incelendiği son bölümde, konu teferruatlı bir şekilde izah edilmiştir. Hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları ve özel sektörden göçmenlere aynı ve nakdi yardımlar temin edilmiştir. Bunun dışında, bazı dış yardımlar da gönderilmiştir. Bu göç hareketi pürüzsüz de gerçekleşmemiştir. Hem göçmenlerin hem de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bir takım şikâyetleri olmuştur. Yazarın aktarmış olduğu ilginç sorunlardan ikisi şöyledir: Maden İş Sendikası Türkiye’de çok sayıda işsiz varken, göçmenlerin işe alınışını yanlış bulduğunu açıklamıştır (s.220). Diğer yandan, Bulgaristan’daki ücretlerinden daha az kazandıklarını söyleyen göçmenlerin bir kısmı da Bulgaristan’a dönmeyi tercih etmişlerdir. Dönüşler 1989’un Temmuz’unda başlamıştır. Gerekçeler arasında bazı göçmenlerin Bulgaristan’da yakınlarını bırakmış olmaları gelmektedir. (s.229). Ama asıl etken, Soğuk Savaş’ın bitimiyle, asimilasyon politikalarının merkezinde bulunan Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’un istifası olmuştur (s.233). Ayrıca, yeni

Kitap Tanıtımı

Bulgar yönetimi 1989 Aralık'ının son günlerinde asimilasyon politikasını "resmen" sona erdirdiklerini duyurmuştur (s.244).

Eserin "Ekler" kısmında, göçmenlerin illere göre kadın-erkek dağılımı, eğitim durumları, devletin ödediği yardım miktarları yer almaktadır.

Çeyrek asırdan az bir zaman önce meydana gelen ve hafızalarda hâlâ canlılığını koruyan bu göç hadisesinin akademik bir çalışmada incelenmesi son derece yararlıdır. Eserde, kısaca Bulgar tarihinden bahsedilmesi de konu bütünlüğünün sağlanması açısından katkı sunmaktadır. Ancak, bazı konulara dikkat çekmekte ve bunları tenkit etmekte fayda vardır. Öncelikle, günümüze son derece yakın olan bir olayın sadece yedi gazete üzerinden araştırılması büyük bir eksikliklerdir. Üstelik bu gazetelerden neredeyse tamamen yayınlardan da sayısız kere bir gazeteye atıf yapılması –Cumhuriyet-çalışmanın gazete arşivi kısmına yeterli önemin verilmediği izlenimi doğuruyor. Her ne kadar 143. sayfada konu ile ilgili "1985-1987 yıllarında Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile ilgili konulara neredeyse tüm ulusal gazetelerde ciddi şekilde yer verilirken" ifadesi kullanılsa da o gazetelerden herhangi bir alıntı yapılmamıştır. Yine gazetelerin köşe yazılarından istifade edilmemesi de dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, Bulgar basınının da imkânlar ölçüsünde taranması çalışmayı daha güçlü bir hale getirir ve Bulgar tarafının nabzının da daha iyi bir şekilde ölçülmesine yardımcı olurdu. Ayrıca, gazete kupürlerinin kullanılması da görsel malzeme açısından esere hem renk katardı hem de okuyucuya o günün atmosferi doğrudan yansıtılabilirdi.

Ayrıca, gazete arşivi kullanımındaki yetersizlik kadar, sözlü tarihe hiçbir şekilde yer verilmediği de görülmektedir. O günleri yaşayan insanların birçoğunun hâlâ hayatta olması ve yaşlarının da o günleri hatırlamaya müsait olmaları dolayısıyla muhakkak kendileri ile röportajlar yapılmalıydı. Ayrıca, dönemin devlet adamları ve gazetecileri ile de röportajlar gerçekleştirilmemesi ciddi bir kayıptır. Çünkü belgeler yüzlerce yıl arşivlerdeki yerlerini koruyacakken canlı tarihlerin hayatları bir gün nihayete erecektir. Kişilerin anlatımlarındaki duyguları haliyle arşiv belgeleri verememektedir.

Netice itibarıyla, yakın dönem Türk tarihinde trajik bir yere sahip olan Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçün akademik bir çalışmaya konu olması büyük bir öneme sahiptir. Bu tür acı olayların toplum hafızasından silinmemesi, gelecek kuşaklara aktarılması ve gerekli derslerin çıkarılması için tüm topluma hizmet edecek bir eser olmuştur. Ancak, yukarıda sözü edilen eksikliklerin ileriki baskılarda giderilmesi eseri daha iyi bir noktaya taşıyacaktır.

Süleyman Aşık¹

---

¹ Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi.